

RIMGAUDAS BUBELIS

Mykolo Romerio universitetas

FIZIKINIO *ENERGIJOS* TERMINO GLOBALIZACIJA

Globalization of Physical Term *Energy*

SUMMARY

The article analyzes the reasons for the significance and for the wide usage of the word “energy”. The meanings of the energy concept in current vocabulary are discussed, and the physical peculiarities of the term are unfolded. The article shows that its transfer from physics to psychology and the fields of knowledge where natural language, instead of that of mathematical models, is used, is impossible without losing meaning. After giving an overview of the attempts by the founder of analytical psychology, C.G. Jung, to apply the concept of psychic energy to the reality of the soul, the article points out that “psychic energy” is an inadequate term for the explanation of psychical dynamics. Along with a methodological level of analysis, the article attempts to grasp the psychological meaning of the energy concept. It is in the latter sphere that this word has become enormously attractive to pseudo-scientific literature and has gained wide popularity. The identification of energy with a mystic power, which is allegedly scientifically describable and manageable like technologies, satisfies the consumerist expectation of fast psychological comfort. Finally, the article notes that the emphasis on energy as power produces a favourable environment for the spread of the ideology of power, and thus the word “energy” acquires an additional, ideological, meaning.

SANTRAUKA

Straipsnyje analizuojamos žodžio „energija“ reikšmingumo bei paplitimo priežastys. Atskleidžiama fizikinė šio termino specifika. Parodoma, kad jo perkėlimas iš fizikos į psichologiją bei tas pažinimo sritis, kuriose operuojama ne dirbtine matematinių-fizikinių modelių, o natūralia kalba, yra neįmanomas be reikšmės praradimo. Apžvelgiami analitinės psichologijos pradininko K. G. Jungo mėginimai psichinės energijos sąvoką taikyti sielos tikrovei bei atskleidžiama, kad naudojant „psichinės energijos“ terminą neapčiuopiama psichinės dinamikos specifika. Be metodologinės, mėginama apčiuopti energijos sąvokos psichologinę prasmę, dėl kurios šis žodis tapo itin patrauklus pseudomokslinei literatūrai ir plačiai paplito. Energijos

RAKTAŽODŽIAI: energija, reikšmė, matematinis modelis, natūrali kalba, galios ideologija.

KEY WORDS: energy, meaning, mathematical model, natural language, ideology of power.

tapatinimas su mistine galia, kurią neva įmanoma moksliskai aprašyti ir įvaldyti tarsi technologijas, patenkina vartotojišką greito psichologinio bei dvasinio komforto lūkestį. Pastebima, kad energijos psichologinis sureikšminimas sąlygoja jėgų bei galių sureikšminimą ir sudaro palankią terpę jėgų-galių ideologijų plitimui, todėl žodis „energija“ gali turėti dar vieną – ideologinę – prasmę.

ĮVADAS

Vargu ar surastume kitą iš senosios graikų kalbos kilusį žodį, vartojamą taip dažnai ir plačiai kaip žodis „energija“. Aptiksime jį ne tik rimtuose fizikos, chemijos straipsniuose: juo mirga ekonominių naujienų suvestinės, analitinės psichologijos bei kultūrologijos tekstai, populiarioji psichologinė, parapsichologinė, okultizmo literatūra. Be „energijos“, palydimos žaibų bei iškrovų, neišsiverčia kompiuteriniai žaidimai bei animaciniai filmai. Terminas toks populiarus, kad šiuolaikiniam žmogui klausimas „kas gi ta energija?“ net nebekyla: lyg ir savaime suprantama net nesigilinant, kuri iš daugybės žodžio reikšmių turima galvoje.

Žodžių reikšmės galima pasitikrinti žodynuose bei enciklopediniuose žinynuose. Tačiau juose pateikiamos reikšmės neapčiuopia tos žodžio „energija“ prasmės, kuri padarė šią sąvoką tokią populiarią ir reikšmingą. Todėl mėgindami atsakyti į tarsi trivialų klausimą – „kas gi yra ta „energija?“ – elgsimės kiek kitaip: sieksime griežčiau apibrėžti žodžio reikšmes bei įsigilinti į jo svarbos bei populiarumo priežastis. Vargu ar atsakymas bus išsamus, tačiau, tikėtina, prasmingas.

Žodžio reikšmingumą teksto autoriui arba skaitytojui vadinsime žodžio prasme, o dalyką, į kurį žodis nurodo, sekdami Gottlobu Frege, vadinsime žodžio reikšme¹.

Čia svarbu pabrėžti, kad skaitytojo ar autoriaus santykis su tekstu gali būti dvejopas: tarpinis arba betarpis. Tarpiniu vadinsime kritinį dalykinį santykį. Jis reikalauja suformuoti ir apibrėžti dalykų, apie kuriuos kalbama, sąvokas, aptarti tekste aptinkamus apibrėžimus. Toks santykis sąlygoja požiūrio nešališkumą. Betarpiu vadinsime santykį, kuris remiasi išankstine nuostata. Tai subjektyvus, šališkas santykis, nuspalvintas individualių prasmių, nuojautų. Kai santykis su tekstu betarpis, mažiau dėmesio kreipiama į teksto dalykiškumą, pasiduodama kultūroje paplitusiam kalbėjimo įpročiui, asmeninėms simpatijoms bei antipatijoms. Pvz., jei vadovaujamasi nuostata, kad pasaulėžiūros irimą sąlygojusią partitį geriausiai išaiškina tikslieji mokslai, aiškinimas artikuliuojamas kalba, naudojant tikslųjų mokslų terminus.

Taip pat išskirsime dvi žodžio „energija“ vartojimo tradicijas. Vieną sąlyginai pavadinsime antikine tradicija. Šioje tradicijoje „energija“ yra filosofinių bei nefilosofinių natūralios kalbos tekstų žodis. Antroji tradicija – šiuolaikinės fizikos tradicija. Čia „energija“ yra dirbtinis fizikos kalbos terminas.

Pirmiausia žodis „energija“ randamas Aristotelio tekstuose². Jo pradėta šio žodžio vartojimo tradiciją detalčiai išnagrinėjo Davidas Bradshaw, kuris ne tik aptarė antikinę filosofinę bei nefilosofinę

žodžio vartoseną, bet ir parodė jos įtaką Rytų bei Vakarų krikščionių teologijos skirtumams³. Kai kuriomis iš antikinių reikšmių, pvz., filosofinėmis „aktyvumo“⁴, „aktualybės“⁵ arba nefilosofine „jėgų“⁶ reikšmėmis, žodis „energija“ vartojamas ir šiandien. Vartoseną „aktyvumo“ reikšme būdinga krikščionių ortodoksų teologijai, „aktualybės“ – tomistinei teologijai, o „jėgų“ reikšme – kasdienei vartosenai. Tačiau ne antikinė tradicija, bet šiuolaikiniai tikslieji gamtos mokslai bei jų taikymas lėmė žodžio išplitimą bei populiarumą. Todėl „energijos“ reikšmių Aristotelio darbuose bei kituose antikios tekstuose neapartinėsime, bet remsimės energijos samprata šiuolaikinėje fizikoje.

XIX a. atsiranda psichologinių, parapsichologinių, okultizmo tekstų, imituojančių šiuolaikinių gamtos mokslų kalbą. Čia žodis „energija“ praranda tradicines reikšmes, tačiau tebelieka labai svarbus. Energijos terminu „žaidė“ psichoanalizės pradininkas Sigmundas Freudas⁷, tačiau ypatingą dėmesį jam skyrė analitinės psichologijos pradininkas Karlas Gustavas Jungas. Jis manė, kad psichinės energijos terminas yra fizikinio energijos termino analogas⁸. Panašiai, matyt, mano ir parapsichologinių bei okultinių tekstų autoriai, kurie jų vartojamo energijos termino dažniausiai net neapitaria⁹. Tad po fizikinės „energijos“ reikšmės apibrėžimo pabandydysime išryškinti keletą šio žodžio prasmių.

FIZIKINĖ „ENERGIJOS“ REIKŠMĖ

Energijai skirtas enciklopedijos *Bri-tannica* straipsnis pradedamas taip: „Energija (fizikoje) – gebėjimas atlikti darbą. Gali egzistuoti potencine, kine-tine, termine, elektrine, branduoline ir įvairiomis kitomis formomis“¹⁰. Panašiai ją apibūdina ir kiti žinynai bei enciklopedijos. Įsiskaičius tampa aišku, kad fizikoje energija išreiškiama formulėmis, kurias sudaro konkretūs išmatuojami arba apskaičiuojami fizikiniai dydžiai. Pati energija yra vienas dydžių, kuriuo išreiškiami termodinamikos bei kai kurie kiti dėsniai, t.y. energijos terminu reiškiamas dydis yra matematinio-fizikinio dinaminų procesų modelio dalis. Net ir kvantinėje šviesos bangų teorijoje fotonas – elementari energijos dalelė – reiškiamas skaičiais: Plancko konstantos ir bangos dažnio sandau-

ga. Tiesa, fotono atveju išryškėja energijos santykiumas, termodinamikoje ir kvantų fizikoje energijos skaičiavimui taikomos matematinės statistikos išraiškos, tačiau ir čia energija išlieka matematinio-fizikinio tikrovės modelio dalis, dirbtinis terminas, reiškiantis apskaičiuojamą dydį. Apeidami kvantų mechanikos teorijų subtilybes, apibrėšime energiją atsižvelgdami į fizikinę šio termino specifiką: energija yra matavimais grindžiamas matematinio-fizikinio dinaminų procesų modelio dydis, apibūdinantis sistemos gebėjimą sukelti apskaičiuojamus pokyčius. Šie pokyčiai fizikoje vadinami darbu.

Energija vadinama dinamizmo charakteristika neprieinama kasdienei patirčiai. Dinamizmas, kurį žmogus patiria kasdien, yra sąlygojamas jėgų. Todėl

kasdieniame gyvenime žmogus linkęs tapatinti energiją su jėgomis: elektros energija – elektros jėga, žmogaus energija – žmogaus jėga ir taip toliau. Ši kasdienė praktinė energijos hipostazė, energijos pakeitimas jėgomis yra labiausiai paplitusi žodžio „energija“ reikšmė, besiskirianti nuo žodžio „jėgos“ reikšmės

tik prasmėmis. Panaši hipostazė būdinga ir antikos žmogui – ne filosofui: jau minėjome, kad ir antikoje žodis „energija“ buvo vartojamas jėgų reikšme. Be to, kasdieniuose gyvenimiškuose reikaluose žmogus neskiria „jėgų“ ir „galių“. Tad „energija“ tampa tiek „jėgų“, tiek „galių“ sinonimas.

ŽODŽIO „ENERGIJA“ METODOLOGINĖ PRASMĖ

Fizikinė energija yra dirbtinis terminas: kaip minėta, tai yra fizikinės sistemos gebėjimo atlikti darbą matematinė skaitmeninė išraiška. Teisėtai kyla klausimas: kas gi lieka iš fizikinio energijos termino, perkelta į tas pažinimo sritis, kuriose empiriniai duomenys išreiškiami natūralia kalba, pvz., į psichologiją? Atsakymas reikalauja įsigilinti į psichinės energijos sampratą, svarbią Jungo darbuose.

Jungas, aptardamas libido terminą, nurodo, kad psichinė energija yra psichinio proceso įtampa, arba psichinio proceso psichologinė vertė¹¹. Ir perspėja, kad psichologinė vertė nėra procesui priskirta moralinė, estetinė ar intelektualinė vertė: psichologinę psichinio proceso vertę nusako jo įtaka psichiniams pokyčiams kilti. Jungas pabrėžia neturįs galvoje psichinės galios: energijos terminu jis žymi tik psichinio proceso įtampą bei vertę¹², ir pastebi, kad Freudą įvestas ir psichoanalizės mokyklos pamėgtas libido terminas biologijoje turi tą pačią paskirtį, kaip ir energija fizikoje¹³. Libido Freudui bei jo sekėjams reiškia lytinį instinktą (lytinę paskatą). Tačiau Jungas libido supranta plačiau – kaip gyvybinį instinktą¹⁴. Šis pasireiškia kaip psichinių procesų įtampa. Remiantis Jungu išeitų,

kad psichologijoje ši įtampa turi tokią pačią reikšmę, kaip ir energija fizikoje. Psichinės įtampos negalima išmatuoti, tačiau subjektyvus¹⁵ ir netiesioginis objektyvus¹⁶ jos vertinimas įmanomas. Subjektyvų jos dydį nusako žodeliai „labiau“, „stipriau“ ir pan., kuriais žmogus diferencijuoja psichinę vertę: jau vaikas gali pasakyti, ką myli labiau – tėvą ar motiną, ko labiausiai nekenčia. Tiesa, toks vertinimas neįmanomas nesąmoningų dalykų atveju. Juos vertinant naudojama pagalbiniais metodais, pvz., asociacijų metodu. Šiuo metodu Jungas naudojasi nustatydamas nesąmoningų veiksmų, lemiančių emociškai reikšmingų žodžių ir vaizdinių (komplekso), išsidėstymą (konsteliacijas), psichinę vertę. Kuo dažniau aptinkamas vieno ir to paties komplekso sukiamas nesąmoningų veiksmų išsidėstymas arba automatizmai (kalbėjimas „ne į temą“, minties užmiršimas, „nusišnekėjimas“ ir pan.), tuo didesnė jo vertė¹⁷. Taigi, anot Jungo, psichologinis energijos apibrėžimas būtų daugmaž toks: energija yra psichinio proceso įtampa arba vertė, konkretų psichinį pokytį lemianti proceso įtaka.

Reikšmė, kurią Jungas suteikė žodžiui energija, nėra būdinga fizikinei energijai.

Energijos terminu reiškiamas dydis fizikoje buvo išvestas sudarant matematinį fizikinį dinaminių procesų modelį. Šis modelis yra uždara dinaminė sistema, kuriai būdingas energija vadinamo dydžio tvermės dėsnis. Jungas nekuria psichinių procesų matematinio modelio, tačiau pritaria rusų filosofo ir psichologo N. Groto požiūriui, kad „psichinės energijos sąvoka moksle pateisinama tiek pat, kiek ir fizinės energijos, ir psichinė energija turi tokį patį kiekybinį matą ir tokias pačias skirtingas formas, kaip ir fizinė“¹⁸. Aptarkime keletą argumentų, kuriais Jungas mėgina pateisinti energijos termino vartojimą psichologijoje.

Atsakydamas į klausimą, ar fizikinis energijos terminas gali būti taikomas psichiniams reiškiniams, jis bando parodyti, kad psichiniams procesams būdingi energijos tvermės dėsniai nusakomi dėsniumais. Čia jis pasinaudoja Karaliaučiaus filosofijos profesorius Liudwigo Busse's pasiūlymu atskirti ekvivalencijos ir pastovumo principus¹⁹. Pagal ekvivalencijos principą tam tikrai būsenai sukelti eikvojamas energijos kiekis ta pačia arba kita forma atsiranda kurioje nors kitoje vietoje. Pastovumo principas aiškina, kad bendra energijos suma nesikeičia ir visuomet išlieka pastovi. Empirinės tikrovės sistemos yra tik iš dalies uždaros ir todėl joms tinka tik ekvivalencijos principas. Pastovumo principas tėra ekvivalencijos principo apibendrinimas. Būtent ekvivalencijos principu Jungas aiškina įvairias libido transformacijas. Jis tapatina filosofinį Busse's ekvivalencijos principą su fizikiniu tvermės dėsnium. Tačiau tokiam tapatinimui nėra jokio pagrindo. Energija Busse's ekviva-

lencijos principo formuluotėje yra ne fizikinio termino analogas, o tik šio autoriaus filosofijos sąvoka.

Kitas Jungo argumentas – fizikinė energijos samprata susijusi su teleologiniu, arba, anot autoriaus, finalistiniu metodologiniu principu: „Priežastinis mechanistinis požiūris į įvykių *a-b-c-d* eilę yra toks: *a* veikia *b*, *b* veikia *c* ir t.t. Čia poveikio sąvoka žymi kokybę, priežasties *virtus*, arba, kitaip tariant, *dynamis* (jėgą, gebėjimą). O finalistiniu energetiniu požiūriu įvykių eilė atrodo taip: *a-b-c* yra energijos transformavimo priemonės, dėl kurių mažiau tikėtina būklė *a* per *b* ir *c* pereina į daugiau tikėtina būklė *d* entropijos dėka, visiškai nepriklausomai nuo priežasties“²⁰. Jungas remiasi entropijos principu, suformuluotu N. S. Carnot, vieno iš termodinamikos pradininkų, o šį principą supranta daugmaž taip: „Šiluma gali būti paversta darbu tik pereidama iš šiltesnio kūno į šaltesnį. Mechaninis darbas taip pat transformuojasi į šilumą, tačiau ši dėl per mažo intensyvumo nebegali vėl virsti darbu. Taip uždara energetinė sistema išlygina joje esančius skirtingus intensyvumus iki vienodos temperatūros, ir tolimesni sistemos būklės pokyčiai tampa neįmanomi“²¹. Psichika, anot Jungo, taip pat gali būti aptariama kaip santykinai uždara sistema. Ir joje energijos kaita pasibaigia skirtumų išsilyginimu. Pasinaudodamas Ludwigo Boltzmanno formuluotėmis Jungas nurodo, kad šis skirtumus panaikinantys procesas perveda sistemą iš mažesnės tikimybės būklės (sistemos dalių temperatūrų skirtumų, skirtingų dujų ar skysčių tvarkingos būklės) į labiau tikėtina (mažiau tvarkingą

būklę, kurioje sistemos dalių temperatūros susilygina, dujos ar skysčiai susimaišo), dėl ko vis labiau apribojama tolimesnių sistemos pokyčių galimybė²². Panašius procesus analitinės psichologijos pradininkas išvelgia psichologinės nuostatos formavimesi: „Dviejų nesuderinamų psichinių reiškinių priešprieša sukelia mums stiprias dvejones, tačiau ilgai niui tie atsveria vienas kitą ir pamažu randasi nuostata, kurios stabilumas tiesiogiai proporcingas pirminių skirtumų dydžiui. Kuo didesnę įtampą sukelia priešybės, (...) tuo daugiau pritraukia psichinės medžiagos, tuo mažesnė lieka tikimybė susidurti su dalyku, nesuderinamu su naujai atsiradusia nuostata. Todėl nuostata, kuri yra didžiausią kontrastą turinčių priešybių derinimo padarinys, tampa ypač stabili.“²³ Aptariamam atveju priežasties veikimas ignoruojamas, dėmesys kreipiamas tik į priešybių įtampą, kuri suaktualina neaktualią psichinę medžiagą ir padeda rasti naujai ją apimančiai nuostatai.

Manytume, kad Jungo pastebėtas skirtumų išsilyginimo procesų psichikoje ir uždaroje fizikinėje energetinėje sistemoje panašumas neatsveria esminio skirtumo. Fizikinė entropija yra tvarkos sistemoje irimo, temperatūrų ar kitų skirtumų išsilyginimo matas. O psichinės nuostatos formavimesi psichinių reiškinių priešybė nesusilygina, jie nesusimaišo kaip skysčiai: reiškiniai „atsveria vienas kitą“, jie suderinami. Peršasi išvada, kad iš fizikos Jungas bando perimti vien finalistinį metodologinį principą. Ar psichologui pavyksta pateisinti fizikos metodologinio principo perkėlimą į psichologiją? Manytume, kad ne.

Finalistinio entropijos principo tinkamumas fizikinėms energetinėms sistemoms yra pagrįstas kiekybinėmis išraiškomis. Jungas psichine energija vadina psichinio proceso įtampą, tapatina ją su libido, tačiau psichinio proceso įtampos apskaičiavimo galimybės pademonstruoti nepajėgia. Psichinio proceso įtampos kiekybinio vertinimo iliuzija Jungui kyla tik dėl to, kad jis nepastebi skirtumo tarp palyginamojo, santykiško ir kiekybinio vertinimų. Psichinio proceso įtampa ne apskaičiuojama, bet laipsniuojama: didelė, didesnė, didžiausia, maža, mažesnė, stipresnė, silpnesnė. Apskaičiavimas yra kiekybinis įvertinimas, tačiau ar galima vadinti kiekybiniu vertinimu didumą? Šį galima laipsniuoti: didelis, didesnis. Aristotelis didumą buvo linkęs priskirti santykio kategorijai²⁴, t.y. jis greičiau yra ne kiekybinis, bet palyginamasis, santykiškas vertinimas. Supainiojęs kiekybinį ir palyginamąjį vertinimą, Jungas pritaiko energetinį entropinį požiūrį psichikai be pakankamo pagrindo. Psichika nėra materialinė, tad šio pritaikymo pasekmė – supaprastinta psichikos samprata: psichika tėra materialaus daikto – žmogaus pagamintos mašinos, vadinamos turbina – analogas. „Tikėtina, kad vienas svarbiausių sielos gyvenimo energetinių fenomenų yra libido progresija ir regresija“²⁵. „Progresiją galima palyginti su vandens srautu, tekančiu nuo kalno į slėnį. Libido spūstis atitinka specifinę kliūtį, išnyrančią srauto kelyje, tarkim, užtvanką, kuri transformuoja srauto kinetinę energiją į potencinę. Kai vanduo pakyla tiek, kad išsilieja per kraštą, jis priverstas tekėti kitu keliu. Gali būti, kad jis patenka į kanalą ir nuolydžio energi-

ja turbinų transformuojama į elektros energiją. Ši transformacija – naujos progresijos, kilusios dėl libido spūsties ir regresijos, vaizdiny. Naujos progresijos energija reiškiasi kitu pavidalu.²⁶

Be to, Jungas nurodo, kad ir gyvos būtybės kūnas, ir kultūra taip pat yra mašinos²⁷. Klausimo „kas šias mašinas pagamino?“ psichologas net nekelia. Pateiktas turbinos pavyzdys perša atsakymą, kad jas pagamino žmogus. Toks atsakymas, žinoma, būtų absurdiškas. Absurdo nebelieka, jeigu pastebime, kad psichika yra mašina ne pati savaime. Ji yra mašina pagal Jungo energetinį psichikos aiškinimą.

Energetiniame Jungo požiūryje į psichiką slypintis finalistinis dinaminis psichikos supratimas, be abejo, yra svarbus žingsnis gilesniam psichikos supratimui. Psichinės energijos transformacijos yra būdas įvesti ir skirti psichikos lygius: gyvūnišką (gamtinį) ir žmogišką. Pagal tokią sampratą psichikos struktūra yra ne statinė, bet dinaminė. Jau Jeanas Gebseris pastebėjo, kad struktūros dinamizmas yra alternatyva statiniam, erdviniam psichi-

kos supratimui²⁸. Jungo požiūrio silpnoji pusė yra ta, kad jo sistemoje „transformatoriaus“ į kitą psichikos lygį vaidmuo suteikiamas archetipams. Mažai tikėtina, kad archetipai yra gamtinis dalykas. Tad gyvūniško (gamtinio) ir žmogiško psichikos lygių priešprieša Jungo psichikos sampratoje išlieka. Atskyrus kiekybinį vertinimą nuo santykiško, galima išvengti psichikos sampratos dualizmo, atsiranšančio dėl sąmonės ir pasąmonės, sąmoningumo ir nesąmoningumo, gyvūniškumo ir žmogiškumo supriešinimo: psichikos dinamika tampa tapačia psichikos lygių dinamikai, kurioje gyvūno ir žmogaus psichika, pasąmonė ir sąmonė tesiskiria lygiu, aiškintinu ne energijos transformacijų, bet kitu pagrindu. Psichikos dinamikos santykiškumo kontekste ypač reikšminga tampa Gebserio sąmonės lygių koncepcija²⁹ – viena pirmųjų dinaminų psichikos koncepcijų, išvengianti sąmonės–pasąmonės dualizmo. Šiame straipsnyje Gebserio koncepcijos neaptarinėsime: ši būtų straipsnio ne apie energiją, bet apie dinamizmo energetinės sampratos alternatyvas tema.

PSICHOLOGINĖ PRASMĖ

Jau minėjome, kad Aristotelio ir krikščionių teologų tekstuose žodis „energija“ reiškia veikimą arba aktualybę, o kiekybiniais vertinimais grindžiamų tikslųjų mokslų tekstuose – apskaičiuojamą, matavimais grindžiamą dydį, kuris reiškia sistemos gebėjimą atlikti darbą ir yra naudojamas negyvosios gamtos reiškinių dinamikai aprašyti. Jei „energija“ žymi kitus dalykus, šis žodis lieka neaiškus ir klaidinantis. Psichologijos tekstai, ku-

riuose energija tapatinama su psichinio proceso įtampa, populiarai okultizmo bei parapsichologijos literatūra³⁰, kurioje „energija“ reiškia nežinomas, paslaptingas gamtines arba antgamtines jėgas – tai vis neaiškus ir klaidinančio žodžio vartojimo pavyzdžiai. Neaiškus „energijos“ vartojimo pavyzdys, manytume, yra ir kultūrologiniai tekstai, kuriuose energijai suteikiama dinaminio prado reikšmė³¹. Galima numanyti, kad šie tekstai yra fi-

zikinės „energijos“ hipostazių pavyzdžiai. Tačiau reikšmių hipostazės nepaaiškina, kodėl nurodytų tekstų autoriams žodis „energija“ toks svarbus. Jo reikšmingumą, matyt, lemia ne vienas veiksnys, tad išsamesnis atsakymas reikalautų atskiros studijos. Čia užsiminsime tik apie tą psichologinę „energijos“ prasmę, kurią atskleidė Jungas ir kuri, pasak jo, būdinga tik vienam žmonių tipui. „Jei žmogaus mąstysena apsiriboja objektyvia duotybe, didėjančios empirinės medžiagos masės sutvarkyti nepajėgiama, o tai sukelia psichinę disociaciją. Ši nemaloni būseną reikalauja kompensacijos. Kompensacijai pasitarnauja paprasta, tačiau pakankamai bendra idėja, empirinei medžiagai suteikianti rišlumo bei moksliskumo. „Materijos“ ir „energijos“ idėjos tam ypač tinka“³².

Norėtusi pridurti, kad Friedrichas Nietzsche knygoje *Štai taip Zaratustra kalbėjo* bepročio lūpomis Dievo mirtį konstatavo jau XIX a. pabaigoje. Žmogui, kuriam Dievas miręs, belieka ieškoti jo alternatyvų: disociacijos būseną permelyg nemaloni. Viena iš tokių alternatyvų – į objektyvią tikrovę orientuotas mokslas, todėl moksliskumo regimybę sukeliantis

aiškinimas ramina. Jei Nietzsche teisus, Dievo alternatyvų paieška ir mąstysena, orientuota į objektyvią tikrovę, jau XIX a. tampa masiniu reiškiniu.

Materijos ir energijos idėjos, anot Jungo, tinka psichinės disociacijos kompensavimui. Paprasčiau sakant, jos gali būti panaudojamos malšinti nerimą, kurį kelia nepaaiškinamų faktų gausa. Tam reikia pateikti materialistinį arba energetinį tokių faktų aiškinimą. Materijos idėjos psichologiniu reikšmingumu buvo suabejota atskleidus materijos nepastovumą. Prielaidas tam sudarė elementaria laikytos materijos dalelės – atomo – sandaros tyrimai bei reliatyvumo teorija, teigianti, jog konstanta yra ne masė – viena svarbiausių materijos charakteristikų, – o šviesos greitis. Į kasdienius gyvenimiškus reikalus panirusiam žmogui materijos idėja buvo sukompromituota žlugus materialistinio aiškinimo pagrindu suformuotai politinei sistemai – Sovietų Sąjungai. Atmetus „materijos“ idėją, lieka kita – „energija“. Manytume, būtent dėl to įvairūs energetiniai rišlumo stokojančios empirinės medžiagos aiškinimai ypač paplitę buvusios Sovietų Sąjungos erdvėje.

DOROVINĖ PRASMĖ. IDEOLOGINĖS PRASMĖS TIKIMYBĖ

Pamėginome atskleisti psichinių procesų intensyvumo, dinaminio prado arba paslaptingos gamtinės ar antgamtinės galios reikšmių priskyrimo energijos sąvokai pozityviąją psichologinę pusę. Čia pavyko įvardyti tik vieną iš psichologinių „energijos“ prasmų. Neįvardijus prasmų, sunku į jas atsižvelgti. Lieka tikėtis, kad ir mūsų pateiktas „energijos“ apta-

rimas yra nulemtas kokių nors psichologinių prasmų. Negebėjimą atsižvelgti į visas galimas psichologines prasmes pabandysime atsverti mūsų subjektyvaus vertybinio požiūrio atskleidimu.

Tiek kultūrologijos tekstuose minima „dinaminį pradą“, tiek paslaptingos gamtinės arba antgamtinės „energetinės galios“ derėtų priskirti antjutinės, misti-

nės patirties sričiai. Mistinė patirtis yra misticizmo – religinės ekstazės teorijos bei praktikos – sudėtinė dalis, tad tekstai, kuriuose energijai priskiriama dinaminio prado arba gamtinių ar antgamtinių galių reikšmė, bent iš dalies yra misticizmo tekstai. Europos bei kitų civilizacijų misticizmo tradicijos liečia vieną paslaptin-giausių tikrovės sričių – dvasinę tikrovę. Čia neišvengiamai susiduriama su gėriu ir blogiu, su gerosiomis ir piktosiomis dvasiomis, su šventaisiais ir demonais, galiausiai – su Dievu. Asociacijos su tiks-liaisiais gamtos mokslais bei šiuolaikine technika mistikai suteikia moksliško regimybę, tuo tarpu mokslas gėrio ir blogio klausimu yra neutralus. Mokslo terminai pritemdo dorovinę misticizmo pusę. Misticizmo kauptas dvasinės kultūros lobynas atsiveria žmogui kupiūruotu pavidalu. Galima sakyti, kad taip sumokslintas misticizmas tampa nepaaiškinamų faktų gausos keliamo nerimo psichologi-nio kompensavimo priemone, o tapęs šia nebetenka dorovinio lygmens.

Psichologinis kompensacinis santy-kis su misticizmu yra patogus žmogui, išvargintam aktualių, tačiau paaiškini-mo neturinčių faktų keliamos sumaiš-ties. Sumokslintas misticizmas teikia nepaaiškinamų faktų supratimo iliuziją. Šiam nereikia ypatingų pastangų: nei visapusio išsimokslinimo, nei nuolatinės religinės praktikos, nei ilgo tikrovės pa-slapčių pažinimo kelio. Neturime jokio pagrindo manyti, kad greitas psicholo-ginis komfortas yra gėris. Fizikinės ener-gijos sureikšminimas yra palanki terpė jėgų bei galių ideologijoms plisti: nekri-tiškas žmogus linkęs tikėti, kad „ener-gija“ gali užtikrinti ne tik fizinį, bet ir psichologinį bei dvasinį komfortą. Jis nepastebi, kad kasdieniame gyvenime šio žodžio reikšmė yra pakitusi: juo va-dinama nebe reiškinių dinaminė charak-teristika, bet jėgos arba galios. Todėl tikėtina, kad žodis „energija“ turi dar vieną – ideologinę – prasmę: didėjant psichologinei „energijos“ vertei, vis reikšmingesnės tampa jėgos bei galios.

IŠVADOS

1. Energija Aristotelio filosofijoje ir krikščioniškoje teologijoje reiškia veikimą arba aktualybę.
2. Mechanikoje, termodinamikoje ir kvantinėje fizikoje energija yra kiekybinė, matavimais grindžiama dinami-nių procesų charakteristika.
3. K. G. Jungo „psichinė energija“ nėra fizikinės energijos atitikmuo. Psicho-logas nepastebi, kad jo pateikti psi-chinio proceso įtampos vertinimo pavyzdžiai nusako ne fizikinį kieky-binį, bet santykišką, palyginamąjį nekiekybinį vertinimą.
4. Psichika, pasak Jungo, tėra žmogaus sukurto technologinio įrenginio – turbinos – analogas. Kita vertus, psichi-kos struktūra yra dinaminė. Tikėtina, kad toks psichikos struktūros supra-timas išreiškia psichikos specifiką tiksliau, negu iki Jungo vyravusi er-dvinė statinė psichikos samprata.
5. Alternatyvus psichikos dinamikos aiškinimas turėtų remtis neenergeti-niu psichikos lygių aiškinimu ir lygi-namuoju, santykišku, jų aprašymu. Tokio aiškinimo pavyzdys – J. Geb-serio sąmonės lygių koncepcija.

6. Jungas atskleidė vieną iš psichologinių žodžio „energija“ prasmų: energijos idėja tinka malšinti nerimui, kuri sukelia paaiškinimo neturinčių reiškinių gausa. Psichologas parodė, kad aptariant fizikinių terminų analogus, būtina atsižvelgti ne tik į teksto turinį ir fizikinę terminų specifiką, bet ir į termino psichologinę prasmę.
7. Kasdieniame gyvenime žodis „energija“ vartojamas „jėgų“ arba „galių“ reikšmėmis. Šios fizikinio termino hipostazės sudaro palankią terpę jėgų bei galių ideologijoms: kiek energijos idėja tinka nerimui malšinti, tiek reikšmingomis tampa ir „jėgos“ bei „galios“.

Literatūra ir nuorodos

- ¹ Gottlob Frege. Über Sinn und Bedeutung. // *Zeitschrift für Philosophie und philosophische Kritik*, NF 100, 1892, S. 26.
- ² David Bradsaw. *Aristotle East and West: Metaphysics and the Division of Christendom*. – Cambridge University Press, 2004, p. 1.
- ³ Turiu omeny knyga: David Bradsaw, ten pat.
- ⁴ Ten pat, p. 1.
- ⁵ Ten pat, p. 13.
- ⁶ Ten pat, p. 53.
- ⁷ К. Г. Юнг. *Об энергетике души*. Пер. с нем. В. Бакусева. – Москва: Академический Проект, 2008, с. 77.
- ⁸ Ten pat, с. 278.
- ⁹ Žr.: С. Н. Лазарев. *Диагностика кармы*. – Санкт-Петербург, 1994. Knygos autorius dažnai vartoja žodžius „energija“ ir „laukas“, tačiau nepaaiškina, ką jie reiškia.
- ¹⁰ Energy. // *Encyclopædia Britannica*. Retrieved July 8, 2004, from Encyclopædia Britannica Premium Service: <http://www.britannica.com/eb/article?eu=33197>
- ¹¹ К. Г. Юнг. *Психологические типы*. – Москва: Университетская книга, 1998, с. 536.
- ¹² Ten pat, с. 537.
- ¹³ К. Г. Юнг. *Либи́до – его метаморфозы и символы*. – Восточноевропейский институт психонализа, 1994, с. 131.
- ¹⁴ К. Г. Юнг. *Об энергетике души*, с. 78.
- ¹⁵ Ten pat, с. 51.
- ¹⁶ Ten pat, с. 53.
- ¹⁷ Ten pat, с. 55.
- ¹⁸ Ten pat, с. 48.
- ¹⁹ Ten pat, с. 63.
- ²⁰ Ten pat, с. 79.
- ²¹ Ten pat, с. 72.
- ²² Ten pat, с. 73.
- ²³ Ten pat.
- ²⁴ Аристотель. *Сочинения в четырех томах*. Т. 2. Ред. З. Н. Микеладзе. – Москва: Мысль, 1978, с. 55.
- ²⁵ К. Г. Юнг. *Об энергетике души*, с. 81.
- ²⁶ Ten pat, с. 89.
- ²⁷ Ten pat, с. 93.
- ²⁸ Žr.: Jean Gebser. *The Ever Present Origin*. – Athens: Ohio University Press, 1984.
- ²⁹ Žr.: ten pat, p. 396.
- ³⁰ Tokios žodžio „energija“ vartosenos pavyzdys, manytume, yra jau minėta S. N. Lazarevo knyga.
- ³¹ Žr.: Vytautas Kavolis. *Struktūra ir energija: civilizacijų analizės perspektyvos link*. // *Civilizacijų analizė*. – Baltos lankos, 1994, p. 153–182.
- ³² К. Г. Юнг. *Психологические типы*, с. 421.